
DOI

УДК 930(477.85)(092)Белан

Олександр Руснак (м. Чернівці)

кандидат історичних наук,

асистент кафедри історії України

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

E-mail: o.rusnak@chnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2921-3029>

Теодор Белан – історик Буковини

У статті вперше в українській історіографії здійснено спробу повного аналізу діяльності Т. Белана, враховуючи історичне тло, в якому формувалися його погляди та наукові інтереси. Мета: комплексна характеристика постаті Т. Белана – визначного представника румунської історіографії першої половини ХХ ст., дослідника історії Буковини, архівіста, викладача. Методологія: історико-біографічний, джерелознавчий, порівняльний і контекстуальний підходи. Також залучено міждисциплінарний інструментарій краєзнавства, історіографії та культурної антропології. Джерельна та історіографічна база: Автор використав архівні матеріали, маловідомі публікації самого Т. Белана, а також вторинну літературу, що дозволило відтворити багатовимірний образ ученого. Основні результати дослідження: полягають у тому, що Т. Белан постає як яскравий приклад інтеграції архівної, академічної та публіцистичної діяльності. Автор докладно висвітлює життєвий шлях Т. Белана: від освіти в Чернівцях та Відні до викладацької діяльності, участі в архівних комісіях і керівництва архівними установами. Аналізуються його праці, зокрема, «Придушення національного руху на Буковині в роки світової війни 1914–1918», «Буковина у світовій війні», «Буковинські документи» та інші історіографічні й археографічні збірки, які стали вагомим внеском у документування історії Буковини з ХVІ до початку ХХ ст. Автор акцентує на активності Т. Белана у публічному культурному просторі, зокрема, участі в конференціях, наукових товариствах. Практичне значення досягнутих результатів: полягає в актуалізації постаті Т. Белана в українській історичній науці. Перспективи подальших студіювань: опрацьовані й вивчені матеріали можуть стати базою для подальших розвідок у сфері історії архівної справи, історіографії Буковини та міжетнічних взаємин у регіоні. Оригінальність дослідження: визначається насамперед тим, що у статті здійснено критичний аналіз як сильних сторін праць Т. Белана, так і обмежень, пов'язаних із ідеологічною заангажованістю окремих тверджень автора. Звертається увага на суперечливість його ставлення до українського національного руху.

Ключові слова: Теодор Белан, історія Буковини, Чернівці, архівознавство, краєзнавство, документальна спадщина.

Oleksandr Rusnak (Chernivtsi)

Candidate of Historical Sciences,

Assistant Professor of the Department of History of Ukraine,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

E-mail: o.rusnak@chnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2921-3029>

Theodor Belan – Historian of Bukovyna

The article is the first in Ukrainian historiography to attempt a complete analysis of the activities of T. Belan, taking into account the historical background in which his views and scientific interests were formed. Purpose: a comprehensive characterization of the figure of T. Belan – a prominent representative of Romanian historiography of the first half of the 20th century, a researcher of the history of Bukovyna, archivist, and teacher. Methodology: historical-biographical, source-based, comparative, and contextual approaches. The interdisciplinary tools of local lore, historiography and cultural anthropology are also involved. Source and historiographical base: The author used archival materials, little-known publications of T. Belan himself, as well as secondary literature, which allowed him to recreate a multidimensional image of the scientist. The main results of the study: are that T. Belan appears as a vivid example of the

integration of archival, academic and journalistic activities. The author covers in details the life path of T. Belan: from education in Chernivtsi and Vienna to teaching, participation in archival commissions and management of archival institutions. His works are analyzed, in particular, "Suppression of the National Movement in Bukovyna during the World War 1914–1918", "Bukovyna in the World War", "Bukovynian Documents" and other historiographic and archeographic collections, which made a significant contribution to documenting the history of Bukovyna since the 16th to the beginning of the 20th centuries. The author emphasizes the activity of T. Belan in the public cultural space, in particular, participation in conferences and scientific societies. The practical significance of the achieved results: consists in the actualization of the figure of T. Belan in Ukrainian historical science. Prospects for further studies: the processed and studied materials can become the basis for further research in the field of archival history, the historiography of Bukovyna and interethnic relations in the region. The originality of the research: is determined primarily by the fact that the article provides a critical analysis of both the strengths of T. Belan's works and the limitations associated with the ideological bias of certain statements of the author. Attention is drawn to the contradictory nature of his attitude to the Ukrainian national movement.

Key words: Teodor Balan, history of Bukovyna, Chernivtsi, archival studies, local lore, documentary heritage.

Однією із малодосліджених постатей в буковинському краєзнавстві є Теодор Белан (рум. Teodor Bălan) – відомий дослідник історії Буковини, один з активних представників румунської історіографії міжвоєнної доби, архівіст, викладач Чернівецького університету, директор університетської бібліотеки та директор архіву у Чернівцях.

Попри все перераховане, до сьогоднішнього дня, життям і діяльністю Т. Белана цікавилися переважно румунські історики. Якщо раніше їх публікації з теми з'являлися доволі рідко¹, то згодом їх кількість збільшувалася². Причому з-під їх пера вийшло навіть кілька монографій³. Що ж до українських дослідників, то теми торкалися І. Матяш⁴, І. Піддубний⁵ та інші. Але на відміну від румунських істориків, вони не ставили за мету всебічно проаналізувати біографію та історіографічний доробок Т. Белана. А зважаючи на те, що цього року відзначається 140-річчя від дня його народження і 150-річчя від

заснування Чернівецького університету, де він багато років працював, наша публікація не буде зайвою.

Зазначимо, що у радянських і, пізніше, у частині українських видань закріпилася форма «Балан», а не «Белан». Сам же Теодор писав своє прізвище румунською «Bălan». У румунських виданнях автор також подавався як «Bălan». А румунське «ă» читається як українське «е». Тобто у цій статті автор вживає варіант «Белан», що відповідає сучасним нормам передачі румунської графіки українською.

Народився 26 липня 1885 р. в Качиці неподалік містечка Гура-Гумора (тоді – Герцогство Буковина, Австро-Угорщина). За матеріалами його особового фонду із сучасного архіву при хрещенні – Теодорус Грегориус Балан (лат. Theodorus Gregorius Balan)⁶. Серед ктиторів Церкви святих імператорів Костянтина і Олени в Гура-Гуморі він також записаний як Тодор Балан (рум. Todor Balan).

¹ Ignat M. Teodor Bălan // Studii și materiale. Istorie. 1973. № 3. P. 321–322; Miron Gh. V. Teodor Bălan (1885–1972) // Suceava. 1984–1985. № 11–12. P. 357–367.

² Munteanu Ș. Profesorul Teodor Bălan // Glasul Bucovinei. 1995. № 4. P. 54–58; Mareci H. Teodor Bălan, culegător și editor de documente // Codrul Cosminului. 1999. № 5 (15). P. 197–209; Ratcu I.-M. Teodor Bălan – archivist // Arhivele Prahovei. 2000. № 5. P. 326–335.

³ Ratcu I.-M. Teodor Bălan (1885–1972) – istoric și arhivist al Bucovinei. Suceava: Cetatea de Scaun, 2013. 260 p.; Mareci H. Teodor Bălan (1885–1972): viața și opera. Iași: Junimea, 2003. 293 p. Bălan S. Viața și activitatea lui Teodor Bălan. București: Editura Universității din București – Bucharest University Press, 2024. 82 p.

⁴ Матяш І. Балан Теодор // Українські архівісти (XIX–XX ст.): Біобібліографічний довідник. К., 2004. С. 54–55.

⁵ Піддубний І. Дослідження на горі Цецина (Рефлексії на публікації про історію кам'яної вежі) // Археологія Буковини: здобутки та перспективи: Тези доповідей VIII міжнародного наукового семінару (м. Чернівці, 6 грудня 2024 р.). Чернівці: Технодрук, 2024. С. 146–147.

⁶ Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale. Inventar Fond personal Teodor Bălan (1402–1972). URL: http://arhivelenationale.ro/site/download/arhive_judetene/suceava/Balan-Teodor-fond-personal-1402-1972-inventar-nr.-405.pdf

Його батьки – Григорій (рум. Grigore) і Марія (рум. Maria). За однією з версій, мати Теодора походила із місцевої заможної русинської (української – авт.) родини⁷, за іншою – з польської⁸, а коріння батька, який працював службовцем, було з Марморощини⁹.

З матеріалів автобіографії Т. Белана, що також зберігається в особовому фонді сучасного архіву, можна дізнатися й про його освіту. У 1892–1896 рр. він навчався у православної початкової школі в Чернівцях. А вже упродовж 1896–1904 рр. – у Першій ц.к. гімназії, після чого вступив на філософський факультет Чернівецького університету, де відвідував заняття у З. Герцберга-Френкеля, Ф. Ціглауера фон Блюменталю, Р-Ф. Кайндля, В. Мільковича, Й. Кромайера, О. Калужняцького, І. Сбієри, С. Пушкаріу та інших відомих викладачів¹⁰. При цьому, упродовж 1906–1907 рр. за стипендією навчався у Віденському університеті, де спеціалізувався на історії та географії¹¹. За час, проведений в *Alma mater* у Чернівцях, він «вдосконалив знання польської та російської (ймовірно української, чи церковнослов'янської – авт.) мов»¹², що дало йому можливість у майбутньому читати в оригіналі багато потрібних для досліджень документів.

У студентські роки спершу був членом Академічного товариства «Жунімя», де виконував обов'язки бібліотекаря. У травні 1905 р. вже став співзасновником нового студентського товариства «Дачія». А у серпні того ж року, разом з іншими студентами-румунми, започаткував товариство «Аркаш»¹³. Як один із лідерів молодіжного середовища Чернівців, у червні 1906 р. Т. Белан у складі делегації з 2000 молодих людей з Буковини їздив на «Румунську загальну виставку»¹⁴.

Склавши випускний екзамен у Чернівцях у 1908 р., він отримав диплом вчителя Історії-Географії та Румунської-Німецької мов¹⁵. З цим далі розпочав свою педагогічну діяльність у державній гімназії у Кимполунзі Молдавському. З 1910 р. – у Чернівцях, потім – в Сучаві (1912–1918 рр. з перервою)¹⁶.

Відповідно до наказу, опублікованого 17 липня 1914 р., був мобілізований, але до 1915 р. перебував у Сучаві, аж допоки його не відправили в офіцерську школу поблизу Відня. У 1917 р. брав участь у боях в Італії¹⁷. Повернувшись наприкінці 1918 р. з фронту, він до 1940 р. працював у ліцеї імені Арона Пумнула у Чернівцях¹⁸.

У 1919 році Т. Белан одружився. Його дружина Сільвія Белан (1895–1981 рр.) також була відомою інтелектуалкою, яка вивчала романську філологію та отримала докторський ступінь у Відні¹⁹. Обвінчалися молодята у православної церкві села Терблече. У них народилося двоє синів: Вірджіл і Маріус²⁰.

Новим етапом у його науковому розвитку стало стажування у 1922–1923 рр. у Відні на запрошення професора О. Редліха. Серед інших, він відвідував курс «розшифровки старих латинських і німецьких документів». Там Т. Белан розпочав працювати над своєю докторською дисертацією на тему «Румунська революція в Трансильванії в 1848–1849 рр.»²¹. Але хоч робота і була завершена й схвалена австрійським академічним керівництвом, її автор відмовився від свого проекту через плату, запроваджену для докторантів-іноземців²².

Повернувшись до Чернівців, Т. Белан затвердив нову тему докторської дисертації «Придушення національного руху на Буковині в роки

⁷ *Țugui P.* Teodor Bălan. Profil biobibliographic // *Glasul Bucovinei*. Cernăuți-București, 2000. №1. P. 45.

⁸ *Mareci H.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 36.

⁹ *Ratcu I.-M.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 74–75.

¹⁰ *Ibid.* P. 77.

¹¹ *Bălan S.* Viața și activitatea... P. 16–17.

¹² Цит за: *Mareci H.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 40.

¹³ *Ibid.* P. 41.

¹⁴ *Ratcu I.-M.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 79.

¹⁵ *Mareci H.* Teodor Bălan (1885–1972)... – P. 42.

¹⁶ *Bălan S.* Viața și activitatea... P. 18–19.

¹⁷ *Mareci H.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 44.

¹⁸ *Ratcu I.-M.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 79.

¹⁹ *Ibid.* P. 77–78.

²⁰ *Mareci H.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 47.

²¹ *Ratcu I.-M.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 79–80.

²² *Mareci H.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 50.

світової війни 1914–1918 рр.». Робота була опублікована вже у 1923 р.²³ і отримала позитивні відгуки відомих румунських науковців. Свого роду поверненням до цієї теми стала його праця «Буковина у світовій війні»²⁴, що вийшла з друку 1929 року.

Як зазначив сам автор, у його першій із вказаних праць, він «описав спосіб, у який Австрія придушувала національні рухи»²⁵. У другій же – «розглядається військова сторона з її економічними та політичними наслідками»²⁶.

Для підготовки досліджень Т. Белан використав матеріали з архівів та періодичних видань Чернівців і Відня. На жаль, йому не вдалося належним чином попрацювати у військовому архіві у Відні, оскільки деякі документи, що стосувалися Першої світової війни, тоді ще не були доступні для користувачів.

«Придушення національного руху на Буковині в роки світової війни 1914–1918 рр.» – робота, завдяки якій Т. Белан 1930 р.²⁷ отримав ступінь доктора історії в Чернівецькому університеті²⁸. Вона присвячена історії румунського національного руху на теренах краю від середини ХІХ ст. та під час Першої світової війни. Автор проаналізував переслідування громадських діячів, цензуру, арешти, депортації. Значна увага приділена методам придушення політичної активності місцевого населення. Акцент зроблено й на історії москвофільського руху (причому, від самого зародження), російській пропаганді, спробам австрійського уряду протидіяти цим впливам.

Щодо іншої його праці «Буковина у світовій війні», то вона перегукується за змістом із попередньою. Вона добре структурована, складається з 15 розділів, у яких автор торкнувся низки

різнопланових проблем, пов'язаних із минулим Буковини, головним чином, впродовж 1914–1918 рр.

Зокрема, Т. Белан сфокусував свою увагу на трьох російських окупаціях Буковини, описав «австрійські окупації» краю 1915–1916 рр. і 1917–1918 рр., висвітлив вплив лютневої революції в Росії на стан справ на фронті й у Чернівцях, проаналізував становище населення на Буковині в умовах війни (залучення цивільних до військових робіт, реквізиції).

Окремі розділи він присвятив збиткам, котрих завдали російська, німецька й австро-угорська армії. Оскільки, однією з ключових тем, які підняв автор, є входження Буковини до складу Румунії 1918 р., то цілком закономірно, що він коротко охарактеризував національні рухи у краї (румунський та український), як до війни, так і у жовтні-листопаді 1918 р. У вигляді додатків Т. Белан опублікував низку документів, що стосуються теми дослідження.

Попри все, слід вказати, що у цих двох працях автор досить критично підійшов до оцінки австрійської адміністрації та українського національного руху на Буковині, допустивши й певні перебільшення. А деякі його твердження, взагалі, складно вважати науковообґрунтованими.

Період 1920-х рр. виявився доволі плідним у науковій діяльності Т. Белана. Одна за одною з-під його пера вийшли такі праці як: «Маєток Чорнівка та родина Гурмузакі»²⁹, «Шипинська земля» (надрукована спершу в «Голосі Буковини», а потім окремою брошурою)³⁰, «Лук'ян Кобилиця: Внесок у пізнання політичних подій 1848 та 1849 років на Буковині»³¹.

Є у його доробку й така публікація, як «Полковник Урбан на Буковині 1849 року»³². Спершу вона була надрукована як стаття у «Народному

²³ *Bălan T. Suprimarea mișcării naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914–1918. Cernăuți: Societatea Tipografică Bucovineană, 1923. 216 p.*

²⁴ *Bălan T. Bucovina în Războiul Mondial. Extras din «Codrul Cosminului» VI 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă dela Universitatea din Cernăuți. Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editură «Glasul Bucovinei», 1929. 135 p.*

²⁵ *Ibid. P. 1.*

²⁶ *Ibid. P. 1.*

²⁷ *Mareci H. Teodor Bălan (1885–1972)... P. 50.*

²⁸ *Ratcu I.-M. Teodor Bălan (1885–1972)... P. 116.*

²⁹ *Bălan T. Moșia Cernauca și Familia Hurmuzachi. Cernăuți: Tiparul «Mitropolitul Silvestru», 1925. 31 p.*

³⁰ *Bălan T. Țara Sepenicului. Extras din «Glasul Bucovinei», Noemvrie 1926. Cernăuți: Institutul de Arte grafice și Editură «Glasul Bucovinei», 1926. 16 p.*

³¹ *Bălan T. Lukian Kobiliza: Ein Beitrag zur Kenntnis der politischen Ereignisse der Jahre 1848 und 1849 in der Bukowina. Cernăuți: Druk «Eminescu», 1926. 15 p.*

³² *Bălan T. Colonelul Urban în Bucovina 1849. Extras din Calendarul poporului Cernăuți 1926. Cernăuți: Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1926. 20 p.*

календарі» у Чернівцях, а потім – окремою брошурою. Написана, у першу чергу, на основі архівних джерел, у додатках містить добірку документів. Очевидно, що вибір такої теми зумовлений тим, що один із братів його батька пішов добровольцем у 1848 р. до полку прикордонної варті з Несеуда, яким керував полковник Урбан³³.

Паралельно зі своєю основною роботою ще у червні 1922 р. разом із Р. Киндею, С. Релі, В. Греку та А. Боканецом був запрошений працювати у Державній архівній комісії Буковини. Спочатку впродовж 1924–1932 рр. Т. Белан вів активну діяльність як член цієї Комісії, а після відставки С. Релі його було призначено директором³⁴. У 1938 р. Комісію було реорганізовано в Чернівецьку регіональну дирекцію державних архівів, яку продовжив очолювати Т. Белан. Відтак, до 1942 р. він присвятив значну частину свого часу діяльності з координації управління роботи архіву на Буковині (навіть, перебуваючи за межами краю у 1940–1941 рр., продовжував цим займатися)³⁵.

Свідченням його фаховості є навіть виступ на установчому засіданні архівної Комісії 22 вересня 1922 р., коли ним були підняті важливі питання організаційного характеру, без вирішення яких не можливою була б якісна робота зі збереження документів. У подальшому активно підтримував ідею повернення на Буковину архівних матеріалів з тодішніх польських архівів Станіслава, Львова й Перемишля³⁶.

Також у 1920-х рр., зародилася його основна робота як археографа – видання буковинських документів. До таких перших добірок Т. Белана належить менш знана, навіть серед фахівців, невеличка збірка «Нові документи про родину Хиждеу»³⁷, що стосуються минулого цього давнього відомого молдавського роду. Вперше ці матеріали побачили світ у «Анналах Добруджі» за 1926 р., і того ж року – як витяг з «Анналів», окремою брошурою, надрукованою в Інституті образотворчих мистецтв і видавництві «Голос Буковини» у Чернівцях.

Упорядник провів серйозну пошукову роботу, адже він зібрав не лише документи чернівецького архіву, а й матеріали з приватних колекцій, які присвячені минулому родини Хиждеу. Саме введення останніх у науковий обіг – головна його заслуга.

Всього він опрацював 15 документів, які переклав румунською мовою. Їх нижня хронологічна межа – 1665 р., верхня – 1824 р. Більшість із них стосуються періоду, коли частина родини (по лінії Стефана) емігрувала у Польщу після Хотинської битви 1673 р., втративши свої маєтки у Молдавії. Але у нього були ще брати і сестри, які залишилися на рідній землі або, можливо, після нетривалого вигнання, повернулися. Якраз про їх володіння і йдеться у збірці. Документи опрацьовані і опубліковані Т. Беланом, містять чимало фактів, пов'язаних із родинним деревом Хиждеу³⁸.

Згідно з документами, опублікованими Т. Беланом, представники родини Хиждеу продовжували жити на території Молдавії і після 1673 року. Останні дані, які наведені дослідником, належать до 1824 р., засвідчують безперервність їх перебування на рідній землі аж до повернення частини роду з еміграції. А перелік маєтків, що належали родині, виходить далеко за межі кількох сіл Хотинщини, власником яких був Олександр Хиждеу в ХІХ ст.

У серпні 1929 р. Т. Белан керував археологічними розкопками руїн Цецинської фортеці. Дослідження були частиною програми Військового музею у Бухаресті. Тоді вдалося зняти шар землі, що вкривав руїни, й обстежити контрафорс у південно-східній частині укріплень. Здійснено фотофіксацію решток споруди³⁹.

Окрім цього, він продовжував вести жваву діяльність на культурній ниві. З 1925 р. брав участь у засіданнях Інституту історії та мови, заснованого І. Ністором при Чернівецькому університеті, регулярно друкуючись на сторінках Бюлетеня Інституту історії та мови «Кодрул Космінулуй». Як член «Товариства румунської куль-

³³ *Ratcu I.-M.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 75.

³⁴ *Mareci H.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 52–53.

³⁵ *Ratcu I.-M.* Teodor Bălan (1885–1972)... P. 81.

³⁶ *Mareci H.* Teodor Bălan (1885 – 1972)... P. 53–54.

³⁷ *Bălan T.* Noui documente privitoare la familia Hăjdău. Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editura «Glasul Bucovinei», 1926. 20 p.

³⁸ Див. детальніше: *Руснак О.* Внесок Т. Балана у вивчення минулого родини Хиждеу // Спільність молдовської та української культур. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 вересня 2013 р.) м. Чернівці. Одеса: «ВМВ», 2013. С. 122–125.

³⁹ *Піддубний І.* Дослідження на горі Цецина... С. 146–147.

тури та літератури на Буковині», починаючи з 1923 р., Т. Белан провів значну кількість конференцій⁴⁰.

Отримання докторського ступеню та його дуже плідна діяльність в галузі історії, дослідження документальних джерел Буковини, дали право зареєструватися на кваліфікаційний іспит з румунської історії в Чернівецькому університеті. Щоб отримати кваліфікацію, Теодор Белан підготував працю «Ворництво в Молдавії»⁴¹, опубліковану в 1931 р.

Після присвоєння звання доцента, 1 лютого 1932 р. почав викладати на філософсько-філологічному факультеті Чернівецького університету. Його курси охоплювали проблеми історії Молдавії та історії Буковини: «Аграрне життя в минулому Молдавії», «Діяльність бояр при дворі молдавських господарів», «Сани при дворі молдавських господарів», «Історія Буковини». А вже 3 грудня 1938 р. його призначили доцентом цього факультету на постійній посаді, але з почесним статусом, оскільки тоді не було вільних місць на жодній з кафедр⁴².

Невдовзі після того, як Т. Белан почав викладання в Чернівецькому університеті, упродовж 1933–1942 рр., один за одним стали виходити з друку томи «Буковинських документів»⁴³, які з огляду на їх обсяг, тривалість роботи над проектом (10 років) та значення для історіографії Буковини поправу можна вважати *opus magnum* дослідника.

Він опублікував 6 томів збірника, які охоплюють різнопланові матеріали з історії краю, переважно з XVI–XIX ст. В румунській історіографії це джерело фактично стало канонічним. Це був свого роду історіографічний резонанс за впливом на формування румунського історичного дискурсу щодо Буковини. Більше того, це

чи не єдина велика публікація автора, яка активно зберігається в науковому обігу до сьогодні й продовжує використовуватись істориками різних країн.

У цій роботі Т. Белан опублікував архівні матеріали з відповідних установ Чернівців, Відня, Львова та з приватних колекцій. Збірник містить різноманітні документи: урядові акти, листи, донесення, переписку адміністрації, судові матеріали, церковні документи тощо. Документи впорядковані хронологічно, в окремих випусках подані з короткими передмовами або коментарями від укладача. Документи подані переважно румунською мовою (в оригіналі або в перекладі), але трапляються й тексти німецькою, польською, церковнослов'янською. При цьому автор часто модернізує орфографію й пунктуацію, що в деяких випадках ускладнює джерелознавчий аналіз оригінального тексту.

Але, попри все, збірник має велике значення для істориків, оскільки містить численні документи, які інакше були б важкодоступними, або й взагалі втраченими. Ці матеріали є значною джерельною базою для вивчення історії Буковини XVI–XIX ст. Їх цінність полягає в широкому охопленні адміністративних, соціальних, релігійних і політичних аспектів. Зрештою офіційним визнанням заслуг упорядника стала нагорода, отримана від Румунської академії у 1942 р. за цю роботу⁴⁴.

Після смерті Т. Белана інші дослідники (зокрема, в Бухаресті, Сучаві) продовжили публікацію нових томів під тією ж назвою⁴⁵, що також свідчить про визнання його праці як фундаментальної та орієнтирної. Нові 3 томи включають 520 документів і охоплюють досить великий хронологічний відрізок – 1467–1899 рр. Проте, ці пізніші видання вже мають іншу наукову та

⁴⁰ *Ratcu I.-M. Teodor Bălan (1885–1972)... P. 81.*

⁴¹ *Bălan T. Vornicia în Moldova. Extras din «Codrul Cosminului» VII, 1931, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă dela Universitatea din Cernăuți. Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editură «Glasul Bucovinei», 1931. 146 p.*

⁴² *Ratcu I.-M. Teodor Bălan (1885–1972)... P. 81–82.*

⁴³ *Documente Bucovinene. vol. I / T. Bălan. Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editură «Glasul Bucovinei», 1933. 299 p.; Documente Bucovinene. vol. II / T. Bălan. Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editură «Glasul Bucovinei», 1934. 216 p.; Documente Bucovinene. vol. III / T. Bălan. Cernăuți: Editura consiliului eparhial al Mitropoliei Bucovinei, 1937. 257 p.; Documente Bucovinene. vol. IV / T. Bălan. Cernăuți: Tiparul «Mitropolitul Silvestru», 1938. 299 p.; Documente Bucovinene. vol. V / T. Bălan. Cernăuți: Tiparul «Mitropolitul Silvestru», 1939. 264 p.; Documente Bucovinene. vol. VI / T. Bălan. București: Editura Casei Școalelor și a Culturii Poporului, 1942. 504 p.*

⁴⁴ *Ratcu I.-M. Teodor Bălan (1885–1972)... P. 83.*

⁴⁵ *Documente Bucovinene, vol. VII / T. Balan. Iași: TAIDA, 2005. 318 p.; Documente Bucovinene, vol. VIII / T. Balan. Iași: TAIDA, 2005. 234 p.; Documente Bucovinene, vol. IX / T. Balan. Iași: TAIDA, 2006. 164 p.*

ідеологічну рамку, а також відрізняються методикою добору й подання джерел.

З чернівецьким періодом діяльності Т. Белана пов'язані ще кілька його праць. Зокрема, це брошура «Зниклі села Буковини»⁴⁶ й ґрунтовна монографія «Дмитро Ончул. 1856–1923»⁴⁷. Обидві роботи мають чітко виражений красназвничий характер. Перша – присвячена проблемі зниклих поселень на Буковині, або тим, що змінили назву. У 9 розділах іншої книги автор представив детальну біографію відомого румунського історика, педагога й науковця, професора Бухарестського університету, директора Державного архіву Румунії, дійсного члена Румунської академії. У додатках він подав важливі документи, пов'язані з життєвим шляхом Д. Ончула, і список його публікацій.

У 1940 р. Т. Белан вимушено перебрався до Букшої поблизу Кимполунгу. При цьому він залишив у Чернівцях усі свої особисті «скарби»: «Все, що я мав дороге: бібліотека, мої колекції монет, картини, меблі (...), мої колекції фотографій, плакатів – я не знаю, чи знаєте ви, що мій будинок був історичним музеєм – все було втрачено»⁴⁸.

Потім було перебування у Сібіу, де він працював вчителем історії у школі «Георгія Лазера». При цьому він намагався й надалі займатися питаннями, пов'язаними з чернівецьким архівом. Але, повернувшись у липні 1941 р., залишився керувати роботою архіву до 1 вересня 1942 р.

Після відставки, до 1 серпня 1945 р. очолював бібліотеку Чернівецького університету. Але установа належним чином у цей час не функціо-

нувала. Відбулася евакуація книжкової колекції бібліотеки до Сібіу. Проте невдовзі вона була передана радянській владі для повернення до Чернівців і Т. Белан вирішив піти на пенсію та виїхати до свого рідного містечка Гура-Гумора⁴⁹.

Він продовжив там працювати над зібраними раніше матеріалами. Але таких ґрунтовних видань як, наприклад, «Буковинські документи» Т. Белан вже не опублікував. Йому вдалося підготувати роботу «З історії Кимполунга» й кілька менш значних досліджень⁵⁰. Так і залишилися у рукописах 12 томів «Документів монастирів з Буковини»⁵¹.

Великою мірою на продуктивність дослідника вплинула зміна політичного режиму в Румунії після Другої світової війни. Адже, фактично, саме упродовж першого десятиліття (1947–1956 рр.) життя при новій владі, з-під пера Т. Белана не вийшло взагалі нічого⁵².

Помер 25 листопада 1972 р. в рідному містечку Гура-Гумора неподалік Сучави у Румунії⁵³. Сталося це, коли він переглядав один зі своїх рукописів, який зараз зберігається в Національному музеї Буковини в Сучаві⁵⁴.

Отже, найбільш плідний період багатогранної діяльності Т. Белана тісно пов'язаний із Чернівцями. Але треба брати до уваги те, що це була доба активного формування поглядів румунської історіографії щодо Буковини після входження краю до складу Румунії у 1918 р. Тодішній національний і політичний контекст, безумовно, вплинув на всю діяльність Т. Белана й на наукову в тому числі, що часто визначало інтерпретаційні рамки автора.

References

1. Ignat, M. (1973). *Teodor Bălan. Studii și materiale. Istorie*, (3), 321–322. [In Romanian]
2. Miron, Gh. V. (1984–1985). *Teodor Bălan (1885–1972). Suceava*, (11–12), 357–367. [In Romanian].
3. Munteanu, Ș. (1995). *Profesorul Teodor Bălan. Glasul Bucovinei*, (4), 54–58. [In Romanian].
4. Mareci, H. (1999). *Teodor Bălan, culegător și editor de documente. Codrul Cosminului*, 5(15), 197–209. [In Romanian].

⁴⁶ *Bălan T. Satele dispărute din Bucovina: Extras din vol. omagial închinat lui Ion I. Nistor. Cernăuți: Institutului de arte grafice și editură Glasul Bucovinei, 1937. 29 p.*

⁴⁷ *Bălan T. Dimitrie Onciul. 1856–1923. Cernăuți: Tiparul «Mitropolitul Silvestru», 1938. 175 p.*

⁴⁸ Цит за: *Mareci H. Teodor Bălan (1885–1972)... P. 57.*

⁴⁹ *Ratcu I.-M. Teodor Bălan (1885–1972)... P. 83.*

⁵⁰ *Ratcu I.-M. Teodor Bălan (1885–1972)... P. 84.*

⁵¹ *Iacobescu M. Redescoperirea și prețuirea unui istoric de seamă al Bucovinei: Teodor Bălan (1885–1972) // Mareci H. Teodor Bălan (1885–1972). Viața și opera. Iași: Junimea, 2003. P. 11.*

⁵² *Mareci H. Teodor Bălan (1885–1972)... P. 63–64.*

⁵³ *Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale. Inventar Fond personal Teodor Bălan (1402–1972). URL: http://arhivelenationale.ro/site/download/arhive_judetene/suceava/Balan-Teodor-fond-personal-1402-1972-inventar-nr.-405.pdf*

⁵⁴ *Ratcu I.-M. Teodor Bălan (1885–1972)... P. 84.*

5. Răţcu, I.-M. (2000). *Teodor Bălan – archivist. Arhivele Prahovei*, (5), 326–335. [In Romanian].
6. Răţcu, I.-M. (2013). *Teodor Bălan (1885–1972) – istoric și arhivist al Bucovinei*. Suceava: Cetatea de Scaun. [In Romanian].
7. Mareci, H. (2003). *Teodor Bălan (1885–1972): Viața și opera*. Iași: Junimea. [In Romanian]
8. Bălan, S. (2024). *Viața și activitatea lui Teodor Bălan*. București: Editura Universității din București – Bucharest University Press. [In Romanian].
9. Matyash, I. (2004). Balan Teodor. *Ukrainski arhivisty (XIX–XX st.): Biobibliohrafichniy dovidnyk* (pp. 54–55). Kyiv. [In Ukrainian].
10. Piddubnyi, I. (2024). Doslidzhennia na hori Tsetsyna (Refleksii na publikatsii pro istoriiu kam'ianoi vezhi). *Arkheolohiia Bukovyny: zdobutky ta perspektyvy. Tezy dopovidei VIII mizhnarodnoho naukovooho seminaru (m. Chernivtsi, 6 hrudnia 2024 r.)* (pp. 146–147). Chernivtsi: Tekhnodruk. [In Ukrainian].
11. Țugui, P. (2000). *Teodor Bălan. Profil biobibliographic. Glasul Bucovinei*, (1), 45. [In Romanian].
12. Rusnak, O. (2013). Vnesok T. Balana u vyvchennia mynuloho rodyny Khyzhdeu. In *Spilnist moldovskoi ta ukrainskoi kultur: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (27–28 veresnia 2013 r., m. Chernivtsi)* (pp. 122–125). Odesa: VMV. [In Ukrainian].
13. Iacobescu, M. (2003). Redescoperirea și prețuirea unui istoric de seamă al Bucovinei: Teodor Bălan (1885–1972). In H. Mareci, *Teodor Bălan (1885–1972). Viața și opera* (p. 11). Iași: Junimea. [In Romanian].